Слово про похід Ігорів (детальний переказ)

Автор Невідомий

Заспів

Мова буде йти "по билицях нашого часу, а не за вимислом Бояна1. Боян бо віщій, якщо хотів пісню творити, то розтікався мислю по древу, сірим вовком по землі, сизим орлом під хмарами..." Згадував він у своїх піснях "давніх часів усобиці", прославляв старого Ярослава [Мудрого], хороброго Мстислава [брата Ярослава]. Співець накладав пальці на живі струни гусел і вони "князям славу рокотали".

Ця розповідь "від [часів] старого Володимира2 до нинішнього Ігоря, який укріпив ум силою своєю... навів свої хоробрі полки на землю Половецькую за землю Руськую".

Повість розкаже про надії, пов'язані з невдалим походом весною [1185 р.] Новгород-сіверського князя Ігоря Святославича, його брата Всеволода, сина Володимира та племінника Святослава Ольговича проти войовничих степових кочовників-половців.

1 — Невідомий дружинний співець XI ст.

2 — Володимир Святославич — великий князь київський (помер у 1015 р.).

Ігор рушає в похід; загрозливі віщування

Ігор підготував військо до виступу проти ворога. Його бажання — відстояти рідну землю від набігу кочовників, "списа переломити кінець поля Половецького", "напитися води шоломом з Дону", здобути особисту славу.

Князя підтримує брат Всеволод. Він промовив: "Один брат [у мене], один світ світлий — ти, Ігорю! Обидва ми Святославичі! Сідлай, брате, свої бистрії коні, а мої вже готові, осідлані під Курським, попереду. А мої ті куряни — воїни вправні: під трубами сповиті, підшоломами злеліяні, кінцем списа згодовані, путі їм відомі, яруги їм знайомі, луки у них напружені, сайдаки отворені, шаблі вигострені; самі скачуть, як ті сірі вовки в полі, шукаючи собі честі, а князю — слави".

Виступ у похід руських воїнів проти половців збігався із затемненням сонця. Ігор Святославич звернувся до свого війська: "Браття і дружино! Лучче ж убитим бути, аніж полоненим бути. Так всядьмо, браття, на свої бистрії коні та наДін синій поглянем..." "...Ніч, стогнучи йому грозою, птиць збудила, свист дикий встав поблизу: диви кличе з верху дерева — велить прислухатись землі незнаємій: Волзі і Поморію2, і Посуллю Сурожу4 і Корсуню, і тобі, тмутороканський ідол5".

Половці небитими дорогами побігли до Дону великого, бо Ігор сюди військо веде. Злісний крик птахів, звірине виття створюють напружену атмосферу, якесь недобре передчуття.

Перша битва з половцями

"Довго ніч меркне. Зоря-світ запалала. Мла поля покрила. Щебіт солов'їв заснув, говір галок пробудився. Русичі великії поля черленими щитами перегородили, шукаючи собі честі, а князю — слави".

Зранку у п'ятницю русичі розбили погані полки половецькі. Дорогі оксамити, шовкові тканини, золото, красиві дівчата — все було у ворога захоплено. "Покривалами, і опанчами, і кожухами почали мости мостити по болотах і багнистих місцях,— і всякими узороччями половецькими".

Олеговев військо дрімає, відпочиває після бою. "Не було воно на кривду породжене ні соколу, ні кречету, ні тобі, чорний ворон, поганий половчине! Гзак біжить сірим вовком, Кончак7 йому вслід[коня] править до Дону великого".

Друга битва з половцями; поразка Ігоревого війська

"Другого дня вельми рано кривавії зорі світ провіщають; чорнії тучі з моря ідуть, хочуть прикрити чотири сонця8, а в них трепечуть блискавки синії. Бути грому великому! Іти дощу стрілами з Дону великого! Отут списам поломитись, отут шаблями пощербитись об шоломи половецькії, на ріці на Каялі, біля Дону великого! О Руськая земле, уже за горою єси!

1 Лісовик, міфічна лісова істота.

2 Побережжя Азовського і Чорного морів.

3 Земля понад Сулою.

4 Сурож, або Судак,— місто в Криму.

5 Ідол, або статуя, яка стояла біля Тмуторокані — міста на березі Азовського моря.

6 Всі князі, учасники походу, були нащадками Олега Святославича [Гориславича] (помер у 1115 р.).

7 Гзак і Кончак — половецькі хани.

8 Тобто чотири князі, які брали участь у поході: Ігор, Всеволод, Святослав Ольгович, Володимир.

Ось вітри, Стрибожі1 внуки, віють з моря [Азовського] стрілами на хоробрі полки Ігореві. Земля гуде. Ріки мутно течуть. Порохи поля покривають. Стяги говорять: половці ідуть від Дону, і від моря, і з усіх сторін руські полки обступили".

Ігореві полки щосили відбивались щитами від ворога. Проявив героїзм у запеклій війні Всеволод. "Куди тур поскочив, своїм золотим шоломом посвічуючи, там і лежать погані голови половецькії. Поскіпані шаблями гартованими шоломи оварськії2 тобою, яр-туре Всеволоде! Він завдав ці рани, дороге браття, забудьши почесть і життя, і города Чернігова отчий золотий стіл, і своєї милої жони, красної Глібівни, звичаї і обичаї".

Слід згадати і минуле Русі, родоначальника князів Ольговичів — Олега Святославича, про його походи. "Тоді за Олега Гориславича сіялося й виростало усобицями, гинуло добро Даждьбожого3 внука, в княжих крамолах віки вкоротилися

людям. Тоді по Руській землі рідко ратаї гукали, та часто ворони крякали, трупи собі ділячи, а галки свою річ говорили, на поживу летіти збираючись. То було в ті битви і в ті походи, а такої битви — не чувано!"

Зранку до вечора, з вечора до світа летять стріли гартовані, гримлять шаблі об шоломи, тріщать списи… Чорна земля була засіяна мертвими та пораненими воїнами, залита кров'ю. Під час битви кочове плем'я ковуї, яке допомагало Ігореві, не витримало ворожого натиску і кинулося тікати. Ігор безуспішно намагався завернути їх на поле бою.

Билися вони день, билися другий. На третій день під полудень упали стяги Ігореві. Жаль було князю і свого брата Всеволода, з яким довелось розлучитись, бо потрапили в полон до різних ханів.

Навіть природа сумувала за полеглими русичами:" Никне трава жалощами", дерева спустили свої віти.

Тужіння за Ігоревим військом

Невеселі часи настали. Загинуло військо Ігоря. Ігоря хороброго полку — не воскресити! Заплакали жони руські за своїми коханими, примовляючи: "Уже нам своїх милих лад ні мислю помислити, ні думою здумати, ні очима оглядіти, а злота і срібла того не мало загубити".

Горе розлилося по Руській землі, втратили веселість міста. Через князівські чвари ворогам відкрита дорога до пограбування. Князі "самі на себе крамолу кували, а поганії самі, з побідами набігаючи на Руськую землю, брали данину — по білці з [кожного] двора".

1 Стрибог — бог вітрів.

2 Тобто зроблені аварами. Авари, або обри, з'явилися у V ст. біля Чорного моря.

3 Даждьбог — бог сонця давніх слов'ян; під Даждьбожим внуком розуміється руський народ.

Два хоробрих Святославичі, Ігор і Всеволод, ніби підтримали розбрат Святослава з іншими князями. Вони не виступили на ворога з усіма разом, а поодинці не так легко одержати перемогу. Рік тому Святослав Київський, двоюрідний брат Ігоря і Всеволода, зупинив половців, Кобяка взяв у полон. Тому тепер німці і венеційці, чехи і греки докоряють Ігорю за те, що потопив добро на дні Каяли і сам пересів із сідла золотого у сідло невольниче.

Сон і золоте слово Святослава

У Києві Святослав бачить незрозумілий, смутний сон. Неначе вдягали його у чорне вбрання на тисовому ліжку, наливали синє вино, з горем змішане, сипали з порожніх сайдаків половецьких великі перли на лоно… На золотоверхому теремі зник князьок1. Всю ніч віщували нещастя сірі ворони під Плісенським, на болоні [під Києвом], біля Кияні [річка під Києвом]. Згодом полетіли вони до синього моря, до місця трагічних подій.

Бояри пояснили Святославу його сон. Це були два соколи2, які злетіли від отчого престолу шукати собі слави. Але соколам крильця підсікли половецькі шаблі погані, самих опутали і закували "у пута залізні". На третій день Ігоревої битви "два сонця затемнились, обидва багряні стовпи погасились і з ними молоді два місяці, Олег3 і Святослав4, тьмою огорнулись, і в морі потонули" "...На річці Каялі тьма світ покрила: по Руській землі простерлися половці, наче пардуже гніздо".

Тоді великий Святослав ізронив золоте слово, зі сльозами змішане: "О мої сини, Ігоре і Всеволоде! Рано ви почали Половецькую землю мечами разити, а собі слави шукати. Ви безчесті одоліли [половців у першій сутичці], без честі, бо кров погану ви пролили. Ваші хоробрі серця в жорстокім харалузі skовані, а в одвазі загартовані. Що ж натворили ви моїй срібній сідині? "

Святослав навів приклад про сокола, який ніколи не залишає своє гніздо незахищеним, коли летить бити ворога. А що ж тепер? Місто Римов стогне під шаблями половецькими, а Володимир3 під ранами. "Туга і печаль сину Глібовому!"

Звертається Святослав до Волинських князів Інгвара та Всеволода Ярославичів; Романа, Святослава і Всеволода Мстиславичів із закликом виступити разом проти ворога. "Загородіте полю ворота своїми гострими стрілами за землю Руськую, за рани Ігореві, смілого Святославича!"

Згадав князь і полоцького князя Ізяслава, який був убитий литовцями [в 1185 р.]. До нього не прийшли на допомогу його брати... "О, стогнати Руській землі, спом'янувши колишню годину й колишніх князів!"

1 Князьок — гребінь, над яким зв'язуються крокви. Дошка без князька — лихе віщування.

2 Два соколи — князі Ігор і Всеволод. (Вони ж — багряні стовпи; два сонця.)

3 Олег — малолітній син Ігоря.

4 Святослав — племінник Ігоря.

5 Володимир Глібович — переяславський князь, пораненим у боротьбі з половцями.

Пам'ятає Святослав і старого Володимира [Мономаха], який все своє життя мріяв про єдність Русі. Тільки нащадки його чомусь живуть у незгоді. Князь Рюрик і його брат Святослав виступили проти стеновиків, а третій брат Давид, князь смоленський, не пішов з ними...

Плач Ярославни

На Дунаї чути голос Ярославни, дружини князя Ігоря. Вона плаче — причитає не тільки за своїм чоловіком, але і за всіма воїнами, звертаючись з проханням про допомогу до Дніпра-Словутича, до вітру, до сонця.

Рано плаче вона в Путивлі на стіні, примовляючи: "О вітре, вітрило! Чому, господине, так сильно вієш ти?.. Чому, господине, мої веселощі по ковилі розвіяв?"

Просить допомоги Ярославна у Дніпра-Словутича: "Прилелій, господине, мою ладу

[чоловіка] мені, щоб я не слала йому сліз на море рано".

Ярославна плаче в Путивлі, примовляючи: "Світлеє і трисвітлеє сонце! Всім тепле і красне єси! Чому, господине, простерло [ти] гарячі промені свої на лади воїв, в полі безводнім спрагою їм луки звело, тугою їм сайдаки стягло?"

Ніби у відповідь на прохання Ярославни Бог вказав шлях Ігорю до втечі з полону "із землі Половецької на землю Руською". Половчанин Овлур допоміг йому... "Загула земля [під копитами], зашуміла трава, вежі половецькі сколихнулися. А Ігор князь поскочив горностаєм в комишні і білим гоголем на воду. Упав на бистрого коня і скочив з нього сірим вовком. І помчав до лугу Дінця, і полетів соколом під млою, забиваючи гусей і лебедів на сніданок, на обід і на вечерю".

Повернення Ігоря; величання

В погоню за Ігорем кинулись Гзак і Кончак. Якщо Ігорю допомагали навіть птахи під час втечі, то половцям ставало все на заваді.

Гзак запропонував Кончаку вбити Володимира, сина Ігоря, який залишився у полоні. На це Кончак відповів незгодою: "Коли сокіл [Ігор]до гнізда летить — то ми сокільця [Володимира] опутаємо красною дівицею". Так і зробив Кончак через деякий час. Він оженив молодого полоненого зі своєю дочкою. Половецького хана тішило, що він має такого цінного заручника.

Невздовзі Володимиру все-таки вдалося повернутися додому.

Ігоря з великою радістю зустріли на Рідній землі. "Сонце світиться на небесах — Ігор князь в Руській землі". Дівчата співають на Дунаї, в'ються голоси [їх] через море до Києва. Землі раді, городи веселі. "Слава Ігорю Святославичу, буй-туру Всеволоду, Володимиру Ігоревичу! Здоров'я князям і дружині, що борються за християн проти поганих полків".